

ЧАСТИНА 2

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 330.34.01

І.О. Тимченко

Врахування екологічних чинників в теоріях економічного зростання. Частина 1

В статті проведено дослідження основних теорій економічного зростання, проаналізовані теоретичні та методологічні підходи до визначення сутності економічного зростання та стійкого розвитку еколого-економічних систем, проведено групування теорій економічного зростання.

Ключові слова: економічне зростання, стійкий розвиток, еколого-економічна система.

Вступ

Категорія економічного зростання є найважливішою характеристикою суспільного виробництва. Системний аналіз теорій економічного зростання є важливим етапом в розробці комплексної концепції економічного зростання і раціонального природокористування.

Економічне зростання є надзвичайно складним явищем (категорією), оскільки повинна враховувати велику кількість факторів: природні ресурси, політичні інститути, законодавство, соціально-економічні фактори тощо. Розроблені протягом тривалого часу теорії економічного зростання не можна назвати всеохоплюючими з точки зору врахування в них факторів. Проте кожна теорія чи модель виходить з певних припущень, які дозволяють виділити найбільш суттєві фактори економічного зростання.

Головною метою економічного зростання є збільшення обсягів економічних благ, що сприяє поліпшенню життя населення, створенню стабільної соціально-політичної ситуації в країні. Економічне зростання передбачає перехід країни від одного стану економіки до якісно нового, більш досконалого на основі структурних та інституціональних зрушень.

Постановка завдання

Мета статті полягає у дослідженні теорій економічного зростання, аналізі теоретичних та методологічних підходів до визначення сутності економічного зростання та стійкого розвитку еколого-економічних систем, систематизації теорій економічного зростання з метою формування теоретичних передумов врахування екологічних чинників в теоріях економічного зростання.

Тимченко Ірина Олександрівна, асистент кафедри управління Сумського державного університету.

© І.О. Тимченко, 2009

Результати дослідження

Класична теорія економічного зростання отримала свій розвиток в роботах французького економіста Ж. Б. Сея. Він є одним з авторів концепції трифакторного економічного зростання. В протилежність поглядам Д. Рікардо висувалася концепція, згідно з якою в основі вартості лежить не один, а декілька факторів – земля, капітал, праця [16].

Після публікації робіт Дж. М. Кейнса в економічній теорії (зокрема в тій її частині, яка була присвячена проблемам економічного зростання) відбувся значний переворот. Дж. М. Кейнс вважав, що для забезпечення економічного зростання і досягнення рівноваги необхідне втручання в процес економічного розвитку ззовні [9].

Одним з найважливіших аргументів в дискусії неокласичної школи з кейнсіанством є поява теорії економічного зростання. Вона стала помітним прогресом в розвитку самої неокласичної школи, оскільки в ній аналізується ряд макроекономічних проблем (у тому числі і умови збалансованого економічного зростання), які раніше не входили у поле зору неокласиків.

Першими неокласичними моделями економічної динаміки (зростання) стали модель американського економіста Р. Солоу (*опублікована в роботі "Технічний прогрес і агрегативна виробнича функція" в 1957 р.*) і модель Дж. Міда (*викладена в його роботі "Неокласична теорія економічного зростання" в 1961 р.*).

Модель економічного зростання Р. Солоу ґрунтується на виробничій функції Кобба-Дугласа, проте автор спробував усунути один з головних її недоліків – припущення про незмінну ефективність (віддачу) та інтенсивність використання праці і капіталу.

Теорія економічного зростання Д. Робінсона – це, в першу чергу, поглиблена посткейнсіанська модель зростання, основні передумови якої були сформульовані Дж. М. Кейнсом і М. Калецьким.

Значний внесок в розвиток посткейнсіанської теорії нарівні з Д. Робінсоном вніс Н. Калдор. Але, не дивлячись на те, що обидва ці автори не раз пропонували різні трактування даної теорії, все ж таки їх підходи до неї відрізнялися. Основна відмінність полягає в оцінці ступеня використання трудових ресурсів. Так само варто відзначити, що модель теорії економічного зростання Д. Робінсона не залежить від припущення про повну зайнятість, що дозволяє використовувати модель для визначення розмірів продукції, яка випускається, зайнятості і розподілу. В своїй теорії Д. Робінсон розвиває модель капіталістичної економіки, яка функціонує в обмеженому проміжку часу.

Таким чином, західна економічна теорія в цілому напрацювала кілька підходів або напрямів до досліджуваної нами проблеми, але особливо показовими серед них є такі:

1) маржиналістський, для якого характерний обмежений, спрощений погляд на зростання і розвиток. Він зумовлений домінуванням методології граничного аналізу, започаткованого А. Маршаллом, в якому увага здебільшого приділяється кількісно орієнтованим складовим - фазам обміну та споживання;

2) інноваційний, який ґрунтується на уявленнях про зростаючу роль нововведень в суспільстві. Його методологічною основою є теорія економічного розвитку Й. Шумпетера [21].

На противагу маржиналістам, Й. Шумпетер ширше підходить до розгляду особливостей економічного зростання і розвитку. Основний імпульс, який приводить капіталістичний механізм у рух і підтримує його поступ, походить від нових споживчих благ, нових методів виробництва і транспортування товарів, нових ринків і нових форм економічної організації, які створюють капіталістичні підприємства [21]. Зростання він

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

вбачає у нових благах, методах виробництва, ринках і формах організації. Вони є похідними від інноваційної активності підприємств, яке, у свою чергу, виступає джерелом розвитку.

Однією з найбільш простих є модель визначення темпів зростання, розроблена практично одночасно Р. Харродом [19] і Е. Домаром, представниками неокейнсіанства. Запропоновані ними моделі достатньо схожі, і їх прийнято розглядати як одну модель. Це модель однофакторна. У ній враховується тільки капітал як єдиний чинник зростання.

Надалі економісти удосконалили модель Харрода-Домара, збільшували кількість факторів, нових змінних і умов. Моделі динамічного розвитку економіки все більшою мірою зводилися до складних математичних рівнянь і систем. Моделі уточнювалися і містили вже набагато менше припущень, ніж модель Харрода-Домара.

Згодом в 1960-і роки учені відкрили феномен "залишкового члена", випередження зростання ВНД, викликаного зростанням факторів виробництва, і утворюються в результаті праці і капіталу. "Нез'ясовний залишок" був настільки великий, що це стимулювало спроби його виміряти. Найбільшу популярність в цьому відношенні здобули дослідження Р. Солоу, М. Абрамовича, Дж. Кендріка, Е. Денісона, які поклали початок "теорії джерел зростання", що розробляється в рамках неокласичної концепції.

Багатофакторні моделі економічного зростання, розроблені П. Дугласом, Р. Солоу, Я. Тінбергеном і Дж. Мідом, трактуючи розвиток як похідну від економічного зростання, розкривають залежність динаміки обсягів виробництва у національному масштабі від витрат праці, капіталу і часу, шлях до вирішення завдання досягнення стабільного розвитку полягає у подоланні перешкод для нарощування ВВП за рахунок усунення негативних наслідків від спадів виробництва і пов'язаних з ними безробіттям, інфляцією та зростанням соціальної напруженості.

В 1960 - 70-і роки у розвинених країнах виникла проблема забезпечення кількісних передумов для переходу до нової якості економічного зростання. У цей період особливої актуальності набувають теорії збалансованого і незбалансованого зростання.

Концепція збалансованого зростання ґрунтується на двох точках зору, які умовно можна назвати екстремальною і помірною.

Екстремальна точка зору припускає, що зростання чистих і валових інвестицій (або випуску продукції) повинно відбуватися рівномірно у всіх секторах економіки: у промисловості і в сільському господарстві, виробництві засобів виробництва і предметів споживання, товарів на експорт і для внутрішнього ринку. Н. Розенштейн-Родан стверджує, що взаємозалежність в якійсь мірі робить всі галузі промисловості основними, а С. Пауль відзначає, що цей погляд, який виправдовував одночасний розвиток у всіх секторах, базується на визнанні того, що всі галузі промисловості більш менш однаково забезпечені зовнішніми заощадженнями, а доступні ресурси повинні бути однаково розподілені серед всіх галузей промисловості для забезпечення оптимальної моделі інвестування. Помірна точка зору припускає: всі сектори слід розширювати одночасно, але не обов'язково в рівних долях.

Модель збалансованого зростання також ґрунтується на аргументах балансу пропозиції, який говорить про те, якщо підтримувати і забезпечувати одночасно велику кількість різних обґрунтованих напрямів виробництва, то загальну пропозицію створить власний попит.

Концепція незбалансованого зростання припускає економічний розвиток, що коливається, при якому валові інвестиції (або випуск продукції) в одних підрозділах ростуть швидше, ніж в інших.

Основними процесами незбалансованого зростання є "редагування" А. Хиршмана і "анаболізм потреб" П. Стрітена. А. Хиршман показує, як пропозиція нового ресурсу або попит на нову продукцію спонукають підприємців розширювати свою діяльність.

Моделі асиметричної незалежності, які поділяють світ на центр і периферію, або на північні і південні моделі, враховують конвергенцію в тривалому періоді часу.

У більшості теорій економічного зростання західними дослідниками підкреслюється, що економічне зростання є тривалим і стійким процесом. Аналізуючи довготривале зростання, важливо розуміти, що невеликі відмінності в темпах приросту випуску з часом накопичуються у великі відмінності в рівнях ВВП на душу населення, а тим самим і в рівні життя. Підвищення рівня життя забезпечується за рахунок довгострокового економічного зростання, а не за рахунок короткострокових (квартальних, річних) коливань рівня випуску.

Зокрема, С. Кузнець визначає економічне зростання як довгострокове збільшення здатності господарства забезпечувати все більш різноманітні потреби населення за допомогою все більш ефективних технологій і відповідних їм інституційних і ідеологічних змін. Оскільки економічне зростання здатне якісно перетворити економіку країни лише в довгостроковому аспекті, то тільки довгострокове економічне зростання є основою розвитку.

Початок політики наступу на теорію економічного зростання поклала всесвітньо відома доповідь "Межі зростання", в якій зазначалися результати роботи міжнародної групи учених під керівництвом Дж. Форрестера і Д. Медоуза по математичному моделюванню сукупності таких глобальних світових процесів, як швидка індустріалізація, зростання чисельності населення, нестача продуктів харчування, виснаження запасів не відновлюваних ресурсів і деградація природного середовища [10].

Одним з пунктів доповіді був наступний висновок: можна змінити тенденції зростання і прийти в довгостроковій перспективі до економічної і екологічної стабільності, якщо негайно звести економічний розвиток світу до простого відтворення і поставити під жорсткий контроль приріст населення Землі. Йдеться про концепцію «нової якості» економічного зростання, яку тісно пов'язують з концепцією стійкого розвитку.

У міжнародних документах термін "стійкий розвиток" з'явився в кінці 1980-их років і мав на увазі інтеграцію розвитку і охорони природи, що, очевидно, було спровоковано екологічною кризою. Потім з'явилися інші формулювання, які багато в чому були неповними і відображали певний аспект стійкого розвитку. Наприклад, в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку під стійким розвитком розумівся такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

На Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, червень 1992 р.) було дане більш розгорнуте формулювання: стійкий розвиток – це розвиток, який породжує економічне зростання, але справедливо розподіляє його результати, відновлює навколишнє середовище більшою мірою, чим руйнує його, збільшує можливості людей, а не обідняє їх. Це розвиток, який віддає пріоритет бідним, розширенню їх можливостей і забезпеченню їх участі в ухваленні рішень, що зачіпають

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

їхнє життя. Це розвиток, в центрі якого знаходиться людина і який орієнтований на збереження природи, забезпечення зайнятості, реалізацію прав жінок [8].

У 1990-ті роки, в період реформування економіки, проблематика економічного зростання до певної міри була витіснена проблемами кризового стану вітчизняної економіки і пошуками шляхів економічної стабілізації.

Слід зазначити, що останнім часом практично всі публікації сучасних економістів в тій чи іншій мірі присвячені питанням, що стосуються економічного зростання. Це пов'язано, перш за все, з тим, що економічне зростання, його темпи, якість, складові ставляться в ряд найважливіших проблем суспільного розвитку в будь-якій суспільно-економічній системі, де частка тієї або іншої економічної системи на макро- і мікрорівнях залежить від швидкості, типу і механізму економічного зростання.

Характеру розвитку економіки країни останніми роками, а також переосмисленню економічної політики держави на сучасному етапі присвячує свої дослідження Л. Григорьев. Шанси Росії широко розглядає і аналізує Ю.М. Осипов. В.І. Кузнецов робить спроби пояснити причини російської кризи, особливо акцентуючи увагу на так званому "інституційному вакуумі". Проблеми трансформації планової економіки в ринкову присвятив свою роботу "Аномалії економічного зростання" Є. Гайдар [4].

В українській економічній науці проблемі економічного зростання присвячено не надто багато наукових праць. Недостатня увага приділяється питанням стану факторів економічного зростання, їх взаємовпливу і взаємозв'язку.

Події останніх десятиліть, що характеризувалися руйнацією соціалістичної системи та розпадом СРСР, посиленням процесів глобалізації внесли суттєві корективи в погляди щодо визначення джерел та факторів економічного зростання і розвитку. В цей складний період розкрили свій творчий потенціал такі українські вчені як І. Лукінов,

В. Геєць, Б. Данилішин, А. Чухно, А. Гальчинський, В. Дорогунцов, С. Кіреєв, А. Гриценко, Б. Кваснюк. На основі їхніх досліджень в Україні було розроблено теорію перехідної економіки, яка лягла в основу визначення курсу економічних реформ нашої держави на довготривалий період, зокрема до 2015 та до 2050 року [15]. Аналогічними дослідженнями у Росії займалися відомі економісти Є. Гайдар, Д. Іноземцев, Л. Абалкін, Б. Нурєєв та інші.

В останні роки аналіз різних аспектів економічного зростання досліджувався у працях вітчизняних економістів. Зокрема, у наукових працях О. Балацького, Ю. Бажала, Д. Богині, Б. Данилишина, Б. Кваснюка, К. Кривенка, В. Ланового, І. Лукінова, Л. Мельника, С. Мочерного, Б. Панасюка, Ю. Пахомова, А. Покритана, А. Філіпенка, А. Фукса, В. Черняка, В. Шевчук, Н. Голікова, Т. Віторт, А. Орловської, А. Сохецької, Л. Борщ, М. Прохорової, О. Бондаренко, І. Третяк, В. Каліцької.

Більшість українських економістів поділяють підходи західної економічної теорії і активно їх впроваджують у життя. Чільне місце серед них посідають відомі вчені В. Геєць, Б. Данилишин, С. Кіреєв, В. Пинзеник, С. Терьохін. Найбільш яскраво їхню позицію щодо економічного зростання та розвитку розкрив В. Геєць у відомій монографії "Нестабільність та економічне зростання". Так, він вказує на повну відповідність між показником економічного зростання та аналогічною філософською категорією. Крім цього, вчений підкреслює, що за умов еволюціонування економічне зростання може ототожнюватися з економічним розвитком. А якщо відбуваються стрибкоподібні зміни у народному господарстві, дані поняття не завжди співіснують разом [2].

Друга група поглядів на проблеми зростання характерна для людей, які здебільшого намагаються поєднати несумісне - досвід розвитку західних країн та України. Їхня позиція протягом короткого часу, залежно від обставин, може змінюватися на протилежну. Так, наприклад, важко зрозуміти А. Гальчинського, який, як співавтор монографії "Інноваційна стратегія українських реформ", виступає за активне і цілеспрямоване впровадження інновацій як основи розвитку на вітчизняних теренах постіндустріального суспільства, зазначаючи, що "...маємо подолати ілюзорне уявлення щодо можливості забезпечення постіндустріальної трансформації української економіки..." та виступаючи з гаслом: "У глобальну економіку через реіндустріалізацію". Хоча вчений обґрунтовує свій заклик тим, що вважає недостатнім рівень ВВП України для здійснення постіндустріалізації (у 2-3 рази нижчий, ніж у піонерів постіндустріалізму). Як бачимо, поважний економіст віддає перевагу застосуванню кількісного підходу для оцінки можливостей такого якісного поняття, як розвиток, іншими словами, він переоцінює "кількість" та недооцінює "якість" [7].

Третю групу дослідників представляють такі вчені як А.А. Чухно, С.В. Мочерний, М.А. Павловський, О.Г. Білорус. Вони продовжують традиції національної науки та політики. У кожного з них, безперечно, свій погляд на долю нашої країни у XXI сторіччі. Зокрема, С.В. Мочерний бачив майбутній розвиток в руслі соціалізму та розбудови християнської економіки [13]. Треба віддати належне вченому - він вийшов за межі діалектичного матеріалізму, надавши йому нехарактерного християнізованого звучання, співзвучного просвітницькій філософії Г. Сковороди та філософії серця П. Юркевича. На противагу йому, М.А. Павловський пов'язував розвиток України з досягненням через наукомістке виробництво технологічного лідерства на основі втілення базових економічних теорій державного регулювання Дж. М. Кейнса та інноваційної М. Туган-Барановського. При цьому автор приділяв значну увагу стійкому економічному зростанню та "...особливо зростанню добробуту". Подібну позицію займає О.Г. Білорус, протиставляючи інновації застарілим, індустріальним методам забезпечення економічного зростання: "Концепція традиційного, наздоганяючого розвитку безперспективна. Вона підриває національну ідею величі країни, роззброює і демобілізує націю. Відкривати нові напрямки розвитку і доповнювати інноваціями існуючі - ось гасло для України як молодої держави..." [1]. Наукову розвідку складових формування постіндустріального суспільства зробив А.А. Чухно, який вбачає у його розбудові майбутнє України [20].

Логічним результатом проведеного дослідження є систематизування представлених теорій економічного зростання як західних вчених, так і вітчизняних дослідників (табл. 1).

Висновки

Аналізуючи результати дослідження слід зробити висновок, що до 90-х рр. XX ст. зміст теорії економічного зростання все більше поєднується з проблемами не тільки загального економічного розвитку, але і розвитку людства в цілому, хоча теорія економічного зростання продовжує розроблятися і в класичних варіантах.

Під економічним зростанням в економічній науці прийнято розуміти стійко зростаючу зміну результатів функціонування національного господарства і спожитих (використаних) ресурсів. Економічне зростання означає поступальний розвиток економіки, її прогрес. Фактично економічне зростання в масштабах всього суспільного виробництва виявляється у вигляді збільшення обсягу виробництва товарів і послуг за певний період часу. Як критерій кількісної оцінки економічного зростання зазвичай

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

використовується зміна валового внутрішнього продукту (ВВП) в абсолютній величині або на душу населення, при цьому, робиться припущення про те, що весь проведений ВВП задовольняє потреби економічних суб'єктів.

Таблиця 1 – Основні теорії економічного зростання

Направлення теорій економічного зростання	Вчені-представники теорій	Основні положення теорій
1	2	3
<i>Західні теорії економічного зростання</i>		
Концепція трифакторного економічного зростання (погляди класичної школи з проблеми економічного зростання)	Ж. Б. Сей	Концепція, згідно з якою в основі вартості лежить не один, а декілька факторів – земля, капітал, праця.
Модель економічного зростання Р. Солоу (неокласичні моделі економічного зростання)	Р. Солоу	Ґрунтується на виробничій функції Кобба-Дугласа. Автор спробував усунути один з головних її недоліків – припущення про незмінну ефективність (віддачу) і інтенсивність використання праці і капіталу.
Теорія економічного зростання Д. Робінсона	Дж. М. Кейнс, М. Калецький, Д. Робінсона	Модель не залежить від припущення про повну зайнятість, що дозволяє використовувати модель для визначення розмірів продукції, яка випускається, зайнятості і розподілу. Автор розвиває модель капіталістичної економіки, яка функціонує в обмеженому проміжку часу.
Маржиналістський підхід до економічного зростання	А. Маршалл	Для підходу характерний обмежений, спрощений погляд на зростання і розвиток. Він зумовлений домінуванням методології граничного аналізу, в якому увага здебільшого приділяється кількісно орієнтованим складовим – фазам обміну та споживання.
Теорія економічного розвитку Й. Шумпетера (інноваційний підхід)	Й. Шумпетер	Підхід ґрунтується на уявленнях про зростаючу роль нововведень в суспільстві. Економічне зростання полягає у нових благах, методах виробництва, ринках і формах організації. Вони є похідними від інноваційної активності підприємств, яке, у свою чергу, виступає джерелом розвитку.
Модель Харрода-Домара (представники неокейнсіанства)	Р. Харрод, Е. Домар	Моделі достатньо схожі, і їх прийнято розглядати як одну модель. Це однофакторна модель визначення темпів зростання. У ній враховується тільки капітал як єдиний чинник зростання.
Теорія джерел зростання (неокласична концепція)	Р. Солоу, М. Абрамович, Дж. Кендрік	Феномен «залишкового члена», випередження зростання ВВП, викликаного зростанням факторів виробництва, що утворюються в результаті праці і капіталу.
Багатофакторні моделі економічного зростання	П. Дуглас, Р. Солоу, Я. Тінберген, Дж. Мід	Трактують розвиток як похідну від економічного зростання, розкривають залежність динаміки обсягів виробництва у національному масштабі від витрат праці, капіталу і часу, шлях до вирішення завдання досягнення стабільного розвитку полягає у подоланні перешкод для нарощування ВВП за рахунок усунення негативних наслідків від спадів виробництва і пов'язаних з ними негативних наслідків.
Концепція збалансованого зростання	Н. Розенштейн-Родан, С. Пауль	Дві точки зору: екстремальна і помірна. Екстремальна - зростання чистих і валових інвестицій повинне відбуватися рівномірно у всіх секторах економіки: у промисловості і в сільському господарстві, виробництві засобів виробництва і предметів споживання, товарів на експорт і для внутрішнього ринку. Помірна - всі сектори слід

І.О. Тимченко. Врахування екологічних чинників в теоріях економічного зростання. Частина 1

		розширювати одночасно, але не обов'язково в рівних долях.
--	--	---

Продовження табл. 1

1	2	3
Концепція незбалансованого зростання	А. Хиршман, П. Стрітен	Розглядається економічний розвиток, що коливається, при якому валові інвестиції в одних підрозділах ростуть швидше, ніж в інших. Пропозиція нового ресурсу або попит на нову продукцію спонукають підприємців розширювати свою діяльність.
<i>Вітчизняні теорії економічного зростання</i>		
Дослідження вчених, які поділяють підходи західної економічної теорії	В.М. Гець, С. Кіреєв, В. Пинзеник, С. Терьохін	Відповідність між показником економічного зростання та аналогічною філософською категорією. За умов еволюціонування економічне зростання може ототожнюватися з економічним розвитком. А якщо відбуваються стрибкоподібні зміни у народному господарстві, дані поняття не завжди співіснують разом.
Дослідження вчених, які поєднують досвід розвитку західних країн та України	А. Гальчинський	Активне і цілеспрямоване впровадження інновацій як основи розвитку, у глобальну економіку через реіндустріалізацію. Автор вважає недостатнім рівень ВВП України для здійснення постіндустріалізації. Кількісний підхід для оцінки можливостей такого якісного поняття, як розвиток.
Традиційні теорії національної науки та політики	А.А. Чухно, С.В. Мочерний, М.А. Павловський, О.Г. Білорус	Бачення майбутнього розвитку в руслі соціалізму та розбудови християнської економіки. Пов'язування розвитку України з технологічним лідерством на основі втілення базових економічних теорій державного регулювання Дж. М. Кейнса та інноваційної М. Туган-Барановського. Приділяється значна увага стійкому економічному зростанню та «зростанню добробуту».

Теорія економічного зростання стала в кінці ХХ ст. одним з джерел загальної теорії екологічно стійкого соціально-економічного розвитку людства. З іншого боку, можна стверджувати, що теорія екологічно стійкого розвитку є по суті концепцією теорії економічного зростання, модифікованої з урахуванням екологічних обмежень. Жодна з концепцій стійкого розвитку, яка розглядає розвиток людства в рамках сьогоdnішнього розуміння економічного зростання, соціального життя, екологічних проблем не може стати основою для створення життєздатної моделі розвитку. Тільки підхід до розвитку, що включає якісно новий підхід до цивілізації може стати основою розробки ефективної стратегії розвитку людства.

1. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України / О. Г. Білорус. – К. : ВО "Батьківщина", 2001. – 301 с.
2. Гець В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Гець В.М. – К. : НАН України: Ін-т економічного прогнозування, 2000. – 344 с.
3. Гзовский В. М. Природный фактор в социалистическом воспроизводстве / В. М. Гзовский. – М. : Наука, 1989. – 199 с.
4. Гайдар Е. Т. Аномалии экономического роста / Е. Т. Гайдар // Вопросы экономики. 1996. – № 12. – С. 20–39.
5. Данилишин Б. М. Благополучие наций: эволюция парадигмы развития / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К. : ЗАТ «НІЧЛІВА», 2002. – 356 с. (В 2-х кн. / Данилишин Б.М., Шостак Л.Б.; Кн.1: Эволюция экономических отношений).
6. Дорогунцов С. Проблеми структурної перебудови народного господарства України / С. Дорогунцов // Україна та глобальні процеси: географічний вимір : збір. наук. пр. в 3-х т. – Київ-Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1. – С. 17–20.

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

7. *Инновационная стратегия украинских реформ* / [А. С. Гальчинский, В. М. Геєц, А. К. Кинах, В. П. Семиноженко]. – К. : Знання України, 2007. – 336 с.
8. *Конференция ООН по окружающей среде и развитию: инф. обзор*, (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 г.) / В. А. Коптюг. – Новосибирск, 1993. – 62 с.
9. *Мальтус К.* Антология экономической классики / К. Мальтус, Д. Кейнс, Ю. Ларин. – М. : Эконом-Ключ, 1993.
10. *Медоуз Д.* Пределы роста: докл. по проекту Римского клуба ["Сложное положение человечества"] / Д. Медоуз. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 257 с.
11. *Мельник Л. Г.* Экономика развития / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2000. – 450 с.
12. *Моисеев М. Н.* Человек и биосфера / М. Н. Моисеев, В. В. Александров, А. М. Тарко. – М., 1985.
13. *Мочерний С.* Моделі трансформаційних процесів економіки (теоретико-методологічні аспекти) / С. Мочерний // Економіка України. – 2000. – № 2. – С.13–22.
14. *Петти В.* Трактат о налогах и сборах: Начала политической экономии и налогового обложения / В. Петти, Д. Рикардо. – Петрозаводск : Петроком, 1993. – 154 с. – (Серия «Шедевры миров. экон. Мысли»).
15. *Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.)*. Шляхом європейської інтеграції / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.] / Нац. Ін-т страт. досл., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во з економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004.
16. *Сэй Ж.-Б.* Трактат по политической экономии / Жан-Батист Сэй ; [сост., вступ. ст. и коммент. М. К. Бункиной и А. М. Семенова]. – М. : Дело: Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2000.
17. *Тайтенберг Т.* Экономика природопользования и охрана окружающей среды / Т. Тайтенберг ; [пер. с англ.] ; [под ред. А. Д. Думного]. – М., 2001.
18. *Україна: проблеми сталого розвитку : наукова доповідь* / [Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Лібанова Е. М., Шевчук В. Я.] – К. : РВПС України НАН України, 1997. – 57 с.
19. *Харрод Р. Ф.* Теории экономической динамики / Р. Ф. Харрод. – М. : Иноиздат, 1959.
20. *Чухно А. А.* Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.
21. *Шумпетер Й. А.* Капитализм, социализм и демократия [Электроний ресурс] : учеб. изд. ; предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. – М. : Экономика, 1995. – 540 с. – Режим доступа к книге:
http://www.libertarium.ru/lib_capsocdem.

Отримано 01.09.2009 р.

И.А. Тимченко

Учет экологических факторов в теориях экономического роста. Часть 1

В статье проведено исследование основных теорий экономического роста, проанализированы теоретические и методологические подходы к определению сущности экономического роста и устойчивого развития эколого-экономических систем, проведена систематизация теорий экономического роста.

Ключевые слова: экономический рост, устойчивое развитие, эколого-экономические системы.